

Ohje uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista lukiossa

Tässä ohjeessa kuvataan, miten uskonnon ja omantunnon vapautta koskevat säännökset Suomen perustuslaissa (731/1999), lukiolaissa (629/1998) ja muussa lainsäädännössä tulee ottaa huomioon lukion katsomusaineiden opetuksessa sekä mahdollisia uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia sekä niille vaihtoehtoista toimintaa järjestettäessä. Ohjeeseen sisältyvät säännösten soveltamista koskevat tulkinnat ja näkemykset perustuvat säännösten valmisteluasiakirjoissa esitettyihin sekä eduskunnan perustuslakivaliokunnan, ylimpien laillisuusvalvojen sekä Opetushallituksen esittämiin kannanottoihin.

Ohjeen tarkoituksena on varmistaa sivistyksellisten ja uskonnon vapautta koskevien perusoikeuksien toteutuminen lukioden toiminnassa, edistää suvaitsevaisuutta ja moniarvoisuutta sekä varmistaa, että opetus on opiskelijoita uskonnollisesti ja katsomuksellisesti sitouttamaton. Koulutuksen järjestäjät vastaavat opetuksen toteuttamisesta, juhlien sekä uskonnollisten tilaisuuksien ja toimitusten ja niille vaihtoehtoisen toiminnan järjestämisestä säännösten ja määräysten edellyttämällä tavalla.

1. Uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetus lukiossa

1.1. Opiskelijan uskonnon ja elämäkatsomustiedon opiskelun järjestämisen vaihtoehdot

Koulutuksen järjestäjä on velvollinen järjestämään sen Suomessa rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan mukaista uskonnon opetusta, johon opiskelijoiden enemmistö kuuluu. Tähän opetukseen voivat osallistua halutessaan myös muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat tai niihin kuulumattomat opiskelijat. Uskonnollisia yhdyskuntia ovat evankelis-luterilainen kirkko, ortodoksinen kirkkokunta sekä Suomessa rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat sekä eräät uskonnolliset yhdistykset, jotka on rinnastettu uskonnollisiin yhdyskuntiin (lukiolain 9 §:n muuttamisesta annetun lain, 455/2003, siirtymäsäännös ja sivistysvaliokunnan lausunto 14/2002 vp).

Koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus jäljempänä kuvatulla tavalla opettaa myös muuta uskontoa tai elämäkatsomustietoa, jos niiden opetukseen osallistuvia opiskelijoita on vähintään kolme. Käytännössä koulutuksen järjestäjän opiskelijoiden enemmistö kuuluu pääsääntöisesti evankelis-luterilaiseen kirkkoon, jolloin kolmen oppilaan sääntöä sovelletaan uskonnonopetuksen osalta ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluviin ja elämäkatsomustiedon osalta uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomiin opiskelijoihin. Tämän mukaan vähintään kolmelle ortodoksiopiskelijalle, jotka eivät osallistu enemmistön uskonnon opetukseen, järjestetään ortodoksista uskonnon opetusta, ja kolmelle uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle opiskelijalle opetetaan elämäkatsomustietoa.

Muuhun Suomessa rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuin evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluville opiskelijoille, jotka eivät osallistu enemmistön uskonnon opetukseen, järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, jos he sitä

pyytävät ja mainittu kolmen opiskelijan vähimmäismäärä täyttyy. Opiskelijoiden tulee olla kyseisen uskonnollisen yhdyskunnan jäseniä tai opetettavan uskonnon tulee opiskelijan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella ilmeisesti vastata hänen uskonnollista katsomustaan (lukiolaki 9 § 6 mom.). Lukio voi tarvittaessa pyytää opiskelijalta luotettavan selvityksen uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyydestä tai opiskelijan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan vastaavuudesta opetettavan uskonnon kanssa.

Opiskelijan pyynnöstä uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalle opiskelijalle, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, eikä opiskelija osallistu opiskelijoiden enemmistön uskonnon opetukseen, opetetaan elämäkatsomustietoa.

Opiskelijalle, joka aloittaa lukiokoulutuksen 18 vuotta täytettyään, opetetaan hänen valintansa mukaisesti joko uskontoa tai elämäkatsomustietoa.

Kolmen opiskelijan vähimmäismäärä lasketaan ottaen huomioon kaikki koulutuksen järjestäjän lukion opiskelijat. Järjestäjäkohtaista opiskelijamäärää tarkastellaan erikseen suomenkielisessä ja ruotsinkielisessä koulutuksessa. Muiden uskontojen kuin evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon osalta vähimmäisopiskelijamäärää laskettaessa ei oteta huomioon niitä opiskelijoita, jotka eivät ole pyytäneet opetuksen järjestämistä. Myöskään niiden opiskelijoiden määrää, jotka eivät kuulu Suomessa rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan, ei oteta huomioon tarkasteltaessa koulutuksen järjestäjän velvoitetta aloittaa uuden uskonnon opetus tai jatkaa jonkin uskonnon opetuksen järjestämistä. Elämäkatsomustiedon opetukseen hakeutuvat, uskontokuntiin kuuluvat opiskelijat, joille ei järjestetä oman uskontonsa opetusta, lasketaan mukaan elämäkatsomustiedon opetuksen järjestämiseen velvoittavaan vähimmäisopiskelijamäärään.

Opiskelun jo aloittaneiden opetus hoidetaan kuitenkin loppuun, vaikka opetustyhmän koko pieneneisi alle kolmen. Koulutuksen järjestäjä voi muutoinkin harkintansa mukaan järjestää opetusta myös kolmea opiskelijaa pienemmälle ryhmälle.

Jos opiskelija kuuluu useampaan kuin yhteen uskonnolliseen yhdyskuntaan, opiskelija päättää, mihin uskonnon opetukseen hän osallistuu (lukiolaki 9 § 4 mom.). Uskonnolliset yhdyskunnat päättävät itse, sallivatko ne jäsenyyden samanaikaisesti myös muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa.

Menettelytavoista, joilla opiskelijan tulee pyytää uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetuksen järjestämistä, päättää koulutuksen järjestäjä. Opiskelijoille tulee korostaa, että katsomusopetusta koskevissa valinnoissa pyritään samalla tavoin kuin muidenkin opintojen valinnoissa siihen, että ratkaisu on pysyvä, eikä valintaa voida muuttaa. Jos opiskelijan uskonnollinen yhdyskunta muuttuu tai opiskelija ei enää kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, opiskelijalla on kuitenkin oikeus muuttaa valintaa.

Oikeudesta saada uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta tulee tehdä hallintolain mukainen hallintopäätös. Päätökseen voidaan hakea muutosta aluehallintovirastolle tehtävällä oikaisuvaatimuksella [lukiolaki 34 § (958/2015)].

Jos opiskelija ei osallistu enemmistön uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetukseen eikä opiskelijan omaa uskontoa tai elämäkatsomustietoa opeteta koulutuksen järjestäjän lukiossa, opiskelija voi osallistua oman uskonnollisen yhdyskuntansa antamaan opetukseen. Uskonnollisen yhdyskunnan antamaan opetukseen sovelletaan yleisiä osaamisen tunnustamista

koskevia säännöksiä. Uskonnollisen yhdyskunnan antamasta opetuksesta ei merkitä arvosanaa todistukseen.

Muussa kuin enemmistön uskonnon opetuksessa muodostuvien opetusryhmien pienuuden takia opetus voidaan joutua käytännössä järjestämään siten, että opetus annetaan muussa kuin opiskelijan omassa lukiossa. Koulutuksen järjestäjä voi järjestää opetuksen myös yhdessä toisen lukiokoulutuksen järjestäjän kanssa tai hankkia opetuksen toiselta koulutuksen järjestäjältä. Opetus tulee suunnitella ja järjestää siten, että opiskelijan oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen toteutuu ja opetusjärjestelyt ovat mahdollisimman yhdenvertaisia opiskelijoiden enemmistön uskonnon opetuksen kanssa.

Eräät peruskoulut ovat järjestäneet eri katsomusaineiden opetusta samassa ryhmässä. Tällaisissa järjestelyissä tulee ottaa huomioon, että eri katsomusaineilla on opetussuunnitelman perusteissa määritellyt omat erilliset tavoitteensa ja oppisisältönsä. Uskonnon eri oppimäärien ja elämäkatsomustiedon opetussuunnitelmien perusteet ovat erilliset, vaikka niissä esiintyy samoja aiheita. Uskonnon opetus toteutetaan opiskelijoiden uskonnollisen yhdyskunnan mukaisesti oman uskonnon opetuksena erillisten oppimäärien mukaan. Elämäkatsomustiedon tehtävänä on rohkaista ja tukea opiskelijoiden pyrkimyksiä rakentaa identiteettiään ja elämäkatsomustaan.

Opiskelijalla on oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen oman katsomusaineensa oppimäärän mukaisesti. Säädökset eivät kiellä opettamasta eri oppiaineita tai saman oppiaineen eri oppimääriä samalla oppitunnilla, mutta opiskelija ei voi opiskella kuin yhtä katsomusaineen oppimäärää. Opetus tulee antaa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti laaditun opetussuunnitelman mukaan kunkin oppimäärän mukaan opiskelevalle opiskelijalle. Eduskunnan oikeusasiamies on antanut samassa perusopetuksen opetusryhmässä opettamisesta mm. seuraavat ratkaisut: dnro 1771/4/14 ja EOAK/3469/2016. Viimeksi mainitun ratkaisun mukaan opetusryhmien muodostamisessa tulee huolehtia siitä, että kunkin uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetuksessa toteutuu perusopetuslain 30 §:n vaatimus opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta. Myös yhdenvertaisuuden periaate ja syrjinnän kieltä ohjaavat ja rajoittavat opetuksen ja koulutuksen järjestäjän harkintavaltaa opetuksen käytännön järjestelyistä päätettäessä. Oppilaiden ja opiskelijoiden oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotot merkitsevät käytännössä sitä, että eri uskontojen ja elämäkatsomustiedon opetus voidaan järjestää samassa opetusryhmässä vain rajatuilta osin. Opettajalla tulee lisäksi olla jäljempänä todettu kelpoisuus antaa opetusta kunkin samassa ryhmässä opetettavan uskonnon ja elämäkatsomustiedon osalta. Ratkaisuisissa esitettyjen linjausten voidaan katsoa soveltuvan myös lukiokoulutukseen.

1.2. Uskonnon opetuksen luonne ja sisältö sekä opettajalta vaadittava kelpoisuus

Uskonnon opetus ei ole Suomen perustuslain (731/1999) 11 §:ssä tarkoitettua uskonnon harjoittamista.

Uskonnon opetus järjestetään lukiokoulutuksen valtakunnallisten opetussuunnitelman perusteiden ja niiden määräämällä tavalla laadittujen paikallisten opetussuunnitelmien mukaisesti. Opetushallitus on hyväksynyt uskonnon opetuksen perusteet seuraaviin uskontoihin: evankelisluterilainen uskonto, ortodoksinen uskonto, adventistinen uskonto, Bahai-uskonto, buddhalainen uskonto, Islam uskonto, juutalainen uskonto, katolinen uskonto, Krishna liikkeen uskonto, Kristiyhteisön uskonto, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon uskonto. Tarvittaessa Opetushallitus laatii opetussuunnitelman perusteet

myös muun uskonnon opetusta varten. Uskonnon opetuksen perusteet on uudistettu osana 1.8.2016 voimaan tullutta lukion opetussuunnitelmauudistusta.

Uskonnon opetukseen sisältyy olennaisena osana oman uskonnon tuntemus. Uskontoon perehtymiseen kuuluu myös tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja tapoihin. Tutustuminen rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin on osa uskonnon opetusta (eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietintö 10/2002 vp). Esimerkiksi opetukseen liittyvä opintokäynti, jossa tutustutaan kirkkoon, moskeijaan tai vastaavaan uskonnolliseen rakennukseen tai seurataan uskonnollista toimitusta siihen osallistumatta, ei ole uskonnollinen tilaisuus vaan osa opetusta. Kaiken opetuksen ja muun toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua ja opetussuunnitelman mukaista.

Uskonnon ja elämäntietämystiedon opettajalta vaadittavasta kelpoisuudesta säädetään opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa asetuksessa (986/1998). Evankelisluterilaista tai ortodoksista uskonnon opetusta antavalta aineenopettajalta edellytetään aineenopettajalta yleisesti vaadittavan kelpoisuuden lisäksi, että hän on suorittanut aineenhallintaan vaadittavat asianomaisen uskonnon opinnot niitä koskevien vaatimusten mukaisesti.

Muuta kuin evankelisluterilaista tai ortodoksista uskontoa opettavalta henkilöltä edellytetään aineenopettajalta vaadittavan kelpoisuuden lisäksi asianomaisessa uskonnossa suoritettua korkeakouluopinnot tai muulla tavalla hankitut riittävät tiedot ja asianomaisen uskonnon tuntemus (Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 21 a § (693/2003).

Väliaikaisesti enintään vuoden ajan opetusta voi antaa henkilö, jolla on riittävä koulutus ja tehtävän edellyttämä taito (Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 23 §).

Koulutuksen järjestäjä harkitsee ensisijaisesti, täyttääkö henkilö uskonnon ja elämäntietämystiedon opettajalta vaadittavat kelpoisuusvaatimukset. Uskonnon opettajalta ei edellytetä uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyttä.

3. Perinteiset juhlat ja uskonnolliset tilaisuudet lukiossa

3.1. Perinteiset juhlat

Suomessa lukiossa on useita perinteisiä juhlia, kuten joulujuhla, kevätjuhla ja itsenäisyyspäivän juhla. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset päättävät juhlista ja niiden sisällöstä. Juhliin voi sisältyä myös joitakin uskontoon viittaavia elementtejä. Tällaiset juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria. Juhlaan mahdollisesti sisältyvän yksittäisen virren laulamisen johdosta juhlaa ei voida uskonnollisen suvaitsevaisuuden nimissä pitää uskonnon harjoittamiseksi katsottavana tilaisuutena (perustuslakivaliokunnan mietintö 10/2002 vp ja 2/2014 vp).

Lukion juhlat ovat osa opetusta ja lukion toimintaa, johon opiskelijoiden tulee osallistua. Nuorten lukiokoulutuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa. Lukion tulee tiedottaa opiskelijoille ja näiden huoltajille oppilaitoksessa järjestettävistä tapahtumista ja niiden sisällöstä. Tarvittaessa opiskelijan kanssa sovitaan opiskelijaa koskevista yksilöllisistä järjestelyistä ja mahdollisesta vaihtoehtoisesta toiminnasta, jos opiskelija ei halua osallistua kaikkeen juhlaan kuuluvaan ohjelmaan. Järjestelyt, kuten opiskelijan poistuminen juhlatilasta osaksi aikaa, tulee toteuttaa hienotunteisesti ja mahdollisimman vähän huomiota herättävästi.

Lukion opetuksessa lähtökohtana on elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen. Tavoitteena on edistää elämän, ihmisoikeuksien, kestäväen kehityksen, ympäristön ja kulttuurien monimuotoisuuden kunnioittamista (VNA lukiolaissa tarkoitetun koulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta 2 §:n 1 mom). Nämä tavoitteet tulee olla lähtökohtana myös opetukseen liittyvän suomalaisen juhlaperinnön vaalimisessa ja kehittämisessä.

Perustuslakivaliokunta on kannanotossaan korostanut uskonnollisen suvaitsevaisuuden ja moniarvoisuuden huomioon ottamista koulujen toiminnassa (mietintö 2/2014 vp). Myös eri kieli- ja kulttuuriryhmiä edustavien opiskelijoiden kotoutumisen kannalta on tärkeää, että heillä on mahdollisuus tutustua lukion juhlissa suomalaiseen kulttuuriin.

3.2. Lukion uskonnolliset tilaisuudet

Koulutuksen järjestäjä voi päättää, järjestetäänkö lukiossa uskonnollisia tilaisuuksia, kuten jumalanpalveluksia ja uskonnollisia päivänavauksia, ja uskonnollisia toimituksia, kuten ruokarukouksia.

Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset ovat uskonnon harjoittamista. Perustuslain 11 §:n 2 momentin mukaan uskonnon ja omantunnon vapautteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Viimeksi mainitun perusteella opiskelijaa ei voida velvoittaa osallistumaan jumalanpalvelukseen, uskonnolliseen päivänavaukseen tai muuhun uskonnolliseen tilaisuuteen tai toimitukseen. Vapaus olla osallistumatta uskonnolliseen tilaisuuteen ja toimitukseen on riippumaton yhdyskunnan jäsenyydestä. Näin ollen myöskään tiettyyn uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvia ei voida velvoittaa osallistumaan asianomaisen uskonnollisen yhdyskunnan tai koulutuksen järjestäjän itse järjestämiin uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin. Toisaalta perustuslain 11 §:n 2 momentin tarkoituksena ei ole estää muiden positiivista uskonnon harjoittamisen vapautta.

Uskonnollisten tilaisuuksien ja toimitusten aikana on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vaihtoehtoisia ja mielekäästä toimintaa (perustuslakivaliokunta 2/2014 vp). Vaihtoehtoisen toiminnan tulee olla, uskonnollista sisältöä lukuun ottamatta, luonteeltaan ja tavoitteiltaan mahdollisimman samankaltaista kuin siinä tilaisuudessa, jonka tilalla muuta toimintaa järjestetään. Lukiossa tulee huolehtia myös siitä, ettei uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai osallistumatta jättämisestä aiheudu opiskelijalle leimautumista tai muita haitallisia seuraamuksia. Olennaista on, että opiskelijalle jää todellinen ja aito vapaus valita, osallistuuko hän uskonnollista ainesta sisältyviin tilaisuuksiin ja toimituksiin.

Uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset tulee järjestää erillään muusta toiminnasta. Koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia, että vapaus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen toteutuu myös käytännössä, esimerkiksi siten, että vaihtoehtoiset tilaisuudet järjestetään fyysisesti erillään. Erityisesti lukion työpäivään sijoitettavia uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia sekä niille vaihtoehtoisia toimintaa harkittaessa tulee varmistua siitä, että niihin liittyvät käytännön järjestelyt voidaan toteuttaa siten, ettei opiskelijoiden yhdenvertainen kohtelu vaarannu ja ettei leimautumista aiheudu.

Koulutuksen järjestäjä voi päätyä myös siihen, ettei lukion työsuunnitelmassa määriteltynä työaikana järjestetä uskonnollisia tilaisuuksia tai toimituksia. Lukio voi tehdä yhteistyötä paikallisten seurakuntien ja uskonnollisten yhdyskuntien kanssa. Lukio voi sopia, että

opiskelijoille tiedotetaan mahdollisuudesta osallistua vapaa-aikana eri seurakuntien ja uskonnollisten yhdyskuntien järjestämiin tilaisuuksiin kuten joulun- ja kevätkirkkoon.

4. Osallistumisesta ilmoittaminen ja henkilötietojen käsittely

Koska opiskelijalla on perustuslain 11 §:n 2 momentin nojalla omasta ilmoituksestaan mahdollisuus olla osallistumatta uskonnon harjoittamiseen, opiskelijoille toimitettavista tiedotteista on käytävä ilmi opetuksen yhteydessä järjestettävät uskonnolliset tilaisuudet ja toimitukset sekä niille vaihtoehtoinen toiminta. Lukion on myös huolehdittava siitä, että tieto lukion uskonnollisista tilaisuuksista ja toimituksista sekä niille vaihtoehtoisesta toiminnasta saavuttaa opiskelijat riittävän ajoissa.

Opiskelija ilmoittaa, osallistuuko opiskelija uskonnollisiin tilaisuuksiin ja toimituksiin vai niille vaihtoehtoiseen toimintaan. Ilmoituksen voi tehdä kertaluonteisesti esimerkiksi lukioon ilmoittauduttaessa tai tarvittaessa tapauskohtaisesti. Ilmoituksen muodon päättää koulutuksen järjestäjä. Ilmoituksen jälkeen koulutuksen järjestäjä huolehtii siitä, että opiskelijan osallistuminen uskonnolliseen tilaisuuteen tai toimitukseen taikka niille vaihtoehtoiseen toimintaan toteutuu opiskelijan ilmoituksen mukaisena.

Ilmoitusten käsittelyssä koulutuksen järjestäjän tulee huomioida henkilötietolaista (523/1999) ilmenevät henkilötietojen käsittelyä ohjaavat periaatteet. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun ([EOAK/1825/2016](#)) perusteella koulutuksen järjestäjällä on oikeus käsitellä tilaisuuksiin ilmoittautumisiin liittyviä tietoja. Henkilötietojen käsittely tulee suunnitella etukäteen ja määrittellä käsittelyn tarkoitus. Koulutuksen järjestäjän tulee käsitellä henkilötietoja huolellisesti ja noudattaa hyvää tietojenkäsittelytapaa henkilötietolain 5 §:ssä säädetyllä tavalla. Tarkempaa ohjeistusta henkilötietojen käsittelystä on saatavilla tietosuojavaltuutetun toimiston sivuilta (www.tietosuoja.fi).

Pääjohtaja

Olli-Pekka Heinonen

Lakimies

Sanna Haanpää

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty Opetushallituksen asianhallintajärjestelmässä.